

УДК 336.71

Борисова С. Є.

ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ АНТИКРИЗОВОГО РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТУ В БАНКІВСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Банківській діяльності притаманна велика кількість ризиків. Оскільки банк виконує функцію «провідника» грошово-кредитної політики, то постійний контроль та моніторинг банківських ризиків – це невід’ємна складова забезпечення стійкості та стабільності розвитку як окремого банку, так і банківської групи або банківської системи в цілому.

Останнім часом на вітчизняному фінансовому ринку (в силу визначальної ролі банків) все очевидніше спостерігається тенденція зміни пріоритетів при оцінці результатів діяльності банків та ефективності дій їх менеджменту. При цьому ключова роль відводиться масштабам діяльності банку та його ринковій капіталізації, найбільш бажанішими стають показники, пов’язані з підвищеним ризиком та використанням в значних обсягах позикового капіталу. В Україні помітно ускладнилась система контролю за банківськими ризиками. Так, донедавна система ризик-менеджменту стосувалась тільки одного рівню – контролю ризику в одному банку. Реалії сьогодення – глобалізація фінансових ринків призвела до появи нового рівня контролю – ризик-менеджменту в банківській групі. Відтак, діючи внутрішньобанківські системи виявились не належним чином пристосованими до нових ринкових вимог, а консолідований рівень контролю за ризиками в групах став занадто вразливим місцем в діяльності банків.

Актуальність теми дослідження визначається тим, що проблема антикризового управління банківською діяльністю як невід’ємною складовою економіки будь-якої держави непокоїть у даний час практично всі верстви суспільства. Мінливий стан вітчизняного банківського бізнесу, здійснення реструктуризації та модернізації банківської сфери, поява на фінансовому ринку проблемних банків обумовили актуальну потребу в антикризовому управлінні банківською системою, адже відсутність в системі банківського менеджменту антикризової складової посилює недовіру до банків та істотно знижує її ефективність.

Питанням банківського ризик-менеджменту та контролю над ризиками в банківській сфері присвячено наукові праці багатьох вчених-економістів, які розглядали основи формування антикризової політики банку та вносили пропозиції щодо побудови ефективної системи управління банківськими ризиками в умовах кризи. Основні дослідники: Ребрик Ю.С. [1], Примостка Л.О. [2], Швець Н.Р. [3], Єпіфанов А.О. [4], Васильєва Т.А. [4], Суганяка М.В. [5], Чуб П.М. [6], Вовк В.Я. [7] та інші.

Відсутність чіткого алгоритму дій щодо формування ефективного ризик-менеджменту вітчизняних банківських груп та розробки пріоритетних напрямків механізму антикризового управління банківськими установами, визначає потребу у додаткових теоретичних та практичних дослідженнях цієї проблеми.

Метою статті є визначення пріоритетних заходів антикризового спрямування на підставі принципів загальної схеми механізму антикризового управління банківськими установами та формування концепції антикризового фінансового управління у банківській системі.

Процес управління ризиками в банківській групі має охоплювати всі його структурні рівні – від органів управління в банківській групі до рівня, на якому безпосередньо приймається або генерується ризик. Формування систем ризик-менеджменту в банківських групах, що створені за участю вітчизняних банків, мають спиратись на наступні принципи (рис. 1).

Тобто, базовими складовими консолідованого контролю за ризиками в межах банківської групи України виступають (рис. 2).

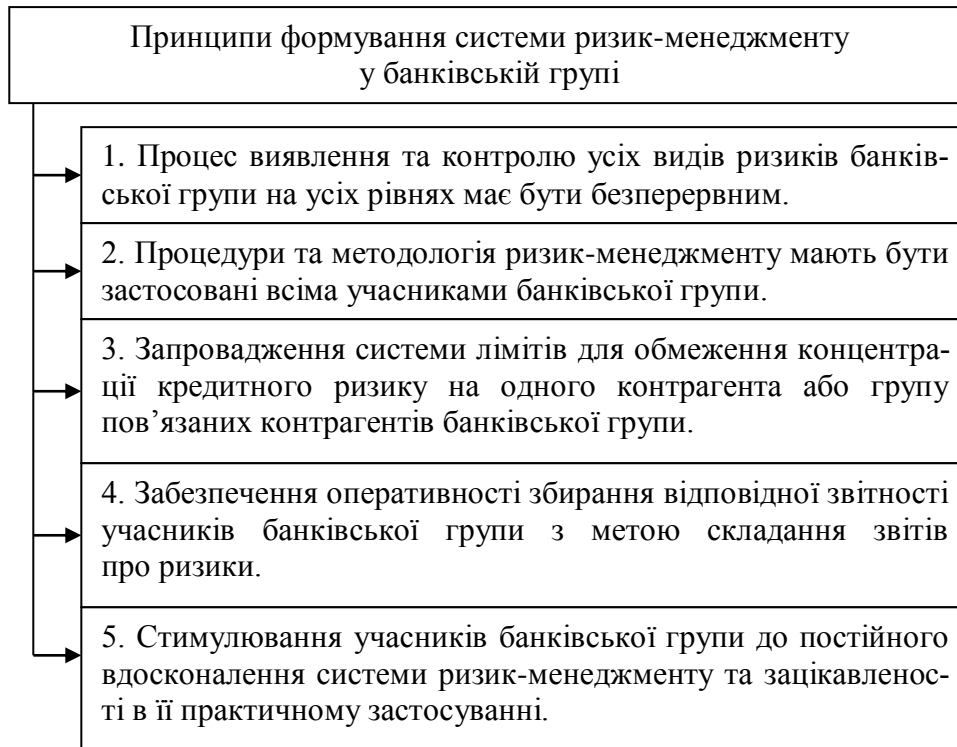

Рис. 1. Принципи формування системи управління банківськими ризиками

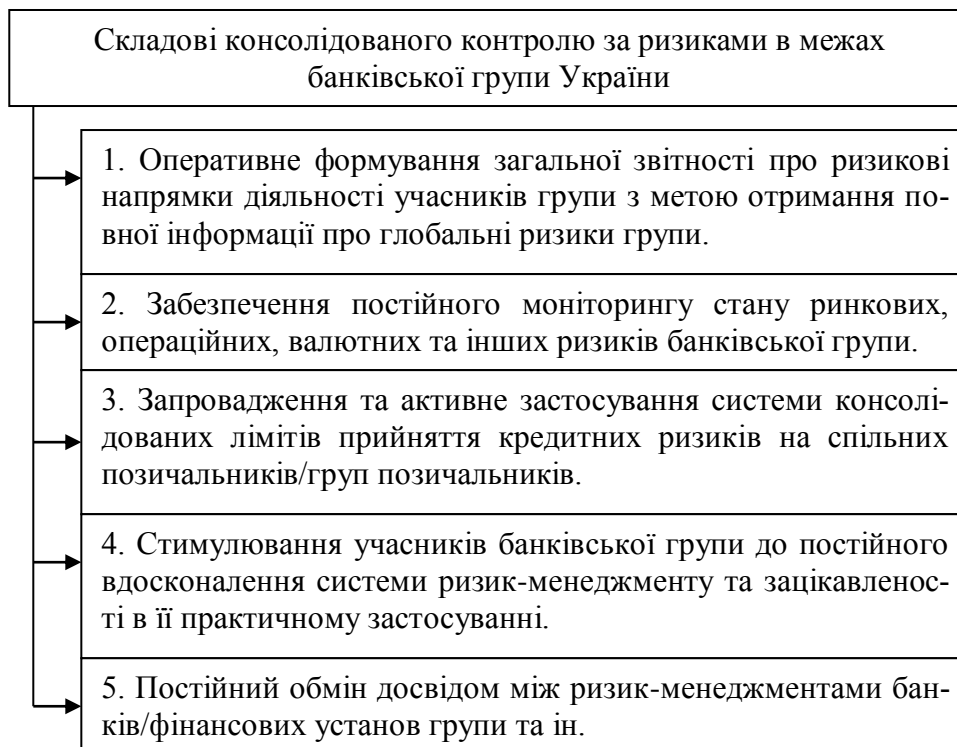

Рис. 2. Базові складові консолідованого контролю за банківськими ризиками

З метою забезпечення ефективного ризик-менеджменту вітчизняні банківські групи мають розробити внутрішньогрупову політику з управління ризиками. Учасники мають забезпечити чіткий розподіл функцій, обов'язків та повноважень з управління ризиками в банківській групі. Управління і контроль за ризиками мають бути ефективними, тобто всі ризики мають правильно визначатись, оцінюватись, контролюватись і відстежуватись в контексті чіткого і зрозумілого процесу управління та контролю за ними. Також є необхідність і у

створенні чіткої системи спеціальних захищених каналів зв'язку для передачі необхідної звітної інформації, яка пов'язана з банківською таємницею. Адже практична реалізація глобального ризик-менеджменту в сучасних умовах вимагає максимально повної інформації про прийняті групою ризики, але з дотриманням відповідних законодавчих вимог та обмежень. Банківська група повинна мати підрозділ з ризик-менеджменту, який створюється відповідальною особою групи. Такий спеціалізований підрозділ забезпечить уніфікацію методологічно-методичних стандартів як єдиних для всіх учасників групи і, водночас, буде наділений повноваженнями здійснювати експертизу внутрішніх документів учасників щодо відповідності їх змісту визначеному загально груповому стандарту.

В межах функціонування визначеної банківської групи має бути розроблений порядок взаємодії учасників за кожним окремим функціональним напрямком діяльності, що буде визначати, зокрема, зміст механізмів взаємодії, зони відповідальності та функції в межах процедур взаємодії функціональних координаторів фінансових установ, кураторів бізнесу, функціональних підрозділів та уповноважених осіб учасників банківської групи.

Згідно рекомендацій НБУ, до функцій ризик-менеджмент підрозділу мають належати: забезпечення проведення кількісної та якісної оцінки ризиків; розроблення та подання на затвердження виконавчому органу методик оцінки ризиків; моніторинг порушень лімітів; здійснення порівняльного аналізу розміру ризиків з попереднім періодом; звітування щодо ризикових позицій; надання рекомендацій щодо тактики роботи з ризиками та інші.

Ризики мають бути належним чином виявлені та кількісно і якісно оцінені як у розрізі учасників банківської групи, так і в цілому по банківській групі. Неповне, неправильне виявлення або не виявлення ризиків, неналежне їх вимірювання є однією з головних причин майбутніх проблем. Це, в свою чергу, може означати, що виявлення ризиків не може обмежуватись основними ризиками або видами діяльності кожного з учасників банківської групи, а також ризиками, управління якими здійснюється на індивідуальному рівні щодо кожного з учасників банківської групи; для кожної категорії ризику необхідно виявляти всі джерела такого ризику, а не тільки найбільш поширені та очевидні.

В цілому пріоритетними напрямками механізму антикризового управління банківськими установами повинні бути наступні: мотивація, орієнтована на антикризові заходи, аналіз ситуації; стратегічна направленість функціонування банку; корпоративність; моніторинг кризових ситуацій; науковий аналіз і прогнозування тенденцій; якість антикризової програми; методологія розробки ризикових рішень.

Для ефективного функціонування механізму антикризового управління банківською установою необхідна реалізація наступних принципів:

– функціональність – розмежування функцій між підрозділами та філіями банківських установ, які виробляють антикризову стратегію, приймають управлінські рішення, забезпечують їх реалізацію та здійснюють контроль та регулювання;

– керованість – мінімізація рівнів підпорядкованості та оптимізація об'єктів, які підпадають під антикризове управління;

– централізація виконання основних функцій – забезпечення виконання підрозділами антикризового управління завдань відповідно до визначеної місії, генеральної мети та основних задач функціонування банківських установ;

– делегування повноважень та відповідальність – передача повноважень (прав прийняття рішень) та прийняття відповідальності керівниками підрозділів залежно від проблемності у розвитку банку;

– мінімізація (оптимізація) витрат – обґрунтування витрат на проведення антикризових заходів залежно від прийнятих рішень;

– комплексність – цілісне охоплення проблем, взаємодія підрозділів та узгодження всіх етапів діагностики і моніторингу діяльності банківською установою;

– раціоналізація інформаційних потоків – прозорість в інформаційних потоках щодо ситуації в банківській установі.

Слід звернути увагу на те, що при формуванні концепції антикризового фінансового управління у банківській системі доцільно враховувати вплив монетарних інструментів, які використовує Національний банк України для підтримки стабільності фінансового ринку (рівень обмінного курсу національної валюти щодо іноземних валют, рівень інфляції, темпи зростання окремих монетарних агрегатів, рефінансування, процентна політика). Оптимальна політика центрального банку повинна зводитись до надання банком коштів при погіршенні макроекономічної ситуації. Допомога повинна надаватись систематично усім банківським установам без винятку. Накладання штрафів на непогашені кредити може, з одного боку, стимулювати повернення коштів, з іншого боку – змусити банк ризикувати [9]. Допомога проблемним банкам повинна надаватись і за рахунок ініціативи його власників. У банківському законодавстві може бути передбачене право центрального банку на позачергове скликання загальних зборів акціонерів чи прийняття рішення про додатковий внесок акціонерами капіталу.

Недоліки управління практично завжди є однією з головних причин виникнення проблем у банківській сфері, тому заміна керівництва – це найбільш важливий захід щодо відновлення довіри. Відповідно до Положення «Про застосування Національним банком України заходів впливу за порушення банківського законодавства», затвердженого постановою Правління Національного банку України від 28.08.2001 №369, Національний банк України в ситуації виникнення кризових явищ у банківських установах може запроваджувати тимчасову адміністрацію, усувати її керівництво від прямих обов'язків [10]. Зазначені інструменти мають назву операційних. До них належать: покращення оцінки кредитів, ціноутворення на банківські послуги, управління ризиками, раціоналізація внутрішніх процедур, зокрема внутрішній контроль, реструктуризація короткострокових кредитів банків, використання облігаційних інструментів, викуп прострочених зобов'язань підприємств перед банками, конвертація депозитів державних підприємств у капіталі банків.

Структурні інструменти спрямовані на вирішення проблем, які пов'язані з розвитком фінансового сектора та сконцентровані на забезпеченні чесної конкуренції та надійності, а саме: закриття або скорочення неприбуткових філій, відмова від паралельних напрямів бізнесу, досягнення високого рівня конкурентоспроможності, ліквідація, злиття та реорганізація банків. Проблеми можуть бути пов'язані з жорсткою або лояльною політикою ліцензування, конкурентним дисбалансом між державними і приватними банками.

Якщо проаналізувати антикризові заходи регулювання банківської системи України, які були проведені з початку глобальної фінансової кризи, то слід виділити наступні: перегляд банківськими установами методик оцінки кредитоспроможності позичальників та умов надання кредитів; підвищення ролі служби безпеки банків щодо повернення прострочених кредитів та безнадійних; для стабілізації ринку депозитів та підтримання ліквідності банківської системи Національний банк України запровадив мораторій на довгострокове вилучення депозитів; Національний банк України прийняв постанови «Про додаткові заходи щодо діяльності банків» від 11.10.2008 № 319 та «Про внесення змін до постанови правління Національного банку України» від 16.10.2008 № 328, які обмежують обсяги надання кредитів юридичним і фізичним особам в іноземних валютах, забороняють рефінансування простроченої заборгованості шляхом видачі нових кредитів, а також необґрунтовану пролонгацію кредитів та внесення до кредитного договору змін щодо власності кредиту, які не відповідають змінам облікової ставки Національного банку України [9]; знижено до 0 % норми резервування на кошти, що залучаються на короткостроковій основі з іноземних джерел; дозволено враховувати в обов'язкових резервах касові залишки та державні облігації; активізовано заходи щодо рефінансування банків шляхом надання кредитів Національного банку України та інші.

Запровадження нових регуляторних вимог щодо капіталу українських банків повинні були поліпшити їх кредитоспроможність. Зазначені заходи також повинні сприяти зменшенню доларизації економіки України та зростанню обсягів кредитування в національній валюті. Проте, складне економічне і фінансове становище у країн-торговельних партнерів та напруженість на світовому фінансовому ринку продовжувало чинити негативний тиск і на україн-

ську валюту. Кризова ситуація склалась в Україні у валютній сфері в кінці 2013 – на початку 2014 р. Її результатом стала різка девальвації гривні наприкінці січня – початку лютого 2014 р., що зумовлена: наростанням політичної напруженості, яка посилювала панічні настрої; дефіцитом платіжного балансу; скороченням припливу прямих іноземних інвестицій та падіння інвестиційних рейтингів України, що обмежує доступ до зовнішніх ринків капіталу; виводом капіталів з України внаслідок політичної нестабільності; стагнацією економічної активності у 2013 р.; зростанням державних боргів до 40,0% від ВВП на кінець 2013 р.; негативними очікуваннями населення та підприємців; тривалою фіксацією курсу гривні на рівні, що не відповідав економічним показникам розвитку України, про що свідчить збільшення розриву між номінальним і реальним курсом гривні на рівні 10% на кінець 2013 р. [11].

Таким чином, можна констатувати, що у січні-лютому 2014 р. реалізувався нагромаджений потенціал девальвації гривні. Для стабілізації ситуації НБУ застосував ряд обмежень. Заборонено операції в іноземній валюті за таким переліком:

- зі здійснення платежів за імпортними договорами, за якими продукція була ввезена на територію України та здійснено митне оформлення на підставі ввізної митної декларації, дата оформлення якої перевищує 180 днів;

- з повернення за кордон коштів, отриманих іноземними інвесторами за операціями щодо продажу поза межами фондових бірж цінних паперів українських емітентів, крім державних облігацій України;

- з повернення за кордон коштів, отриманих іноземними інвесторами за операціями щодо продажу корпоративних прав юридичних осіб, що не оформлені акціями;

- з повернення за кордон іноземному інвестору дивідендів (крім випадків повернення дивідендів за цінними паперами, що обертаються на фондових біржах);

- зі здійснення розрахунків за імпортними операціями без ввезення товару на територію України тощо.

Крім того, НБУ запропонував нові інструменти регулювання ринку, а саме:

- банкам запропоновано здійснювати випуск іменних ощадних (депозитних) сертифікатів, номінованих як у національній, так і в іноземній валютах, з терміном обігу не менше шести місяців та їх погашення без обмеження сум після настання строку, зазначеного в сертифікаті;

- резиденти-гаранти (поручителі), які отримали індивідуальну ліцензію НБУ, мають право переводити іноземну валюту на виконання забезпечених гарантією (поручительством) зобов'язань за кредитами, наданими міжнародними фінансовими організаціями або іноземними експортно-кредитними агентствами;

- звільнення від обов'язкового продажу благодійної допомоги, що надходить в іноземній валюті на користь її одержувачів.

За таких умов до отримання Україною зовнішньої фінансової допомоги (від МВФ, країн ЄС тощо) основними заходами стабілізації валютного ринку можуть стати посилення валютного контролю (з метою скорочення попиту на іноземну валюту) та підвищення попиту на гривню.

ВИСНОВКИ

Результати дослідження існуючого досвіду фінансових систем та міжнародних фінансових груп провідних країн світу, а також вивчення започаткованих засад відкритого регулювання та наглядового впливу на діяльність банківських груп в Україні, дозволяють сформулювати окремі висновки та рекомендації щодо можливостей та необхідності активного втілення відповідних інструментів антикризового ризик-менеджменту банківськими групами в умовах економічної та політичної нестабільності в країні.

В першу чергу, ефективність побудови системи ризик-менеджменту банківської групи, в значній мірі, залежить від рівня організації внутрішньої інформаційної бази з урахуванням національного законодавства в частині забезпечення комерційної та банківської таємниці.

По-друге, враховуючи масштаби діяльності та рівень взаємодії учасників, система ризик-менеджменту має спиратись на сформовану загальну методологічну базу для оцінки вну-

трішніх ризиків банківської групи взагалі. Різні джерела (концепції міжнародних інстанцій, ринковий досвід, рекомендації національних регуляторних установ) підкреслюють доцільність формування загальних принципів управлінської звітності банківської групи, а також функціонування єдиного «центру» (підрозділу ризик-менеджменту групи) з оцінки її ризиків та відображення їх в звітності.

Крім цього, наявність координуючого центру забезпечить належні умови для розробки загальної методології щодо принципів діяльності за основними напрямками управління банківською групою, зокрема – управління ліквідністю, оцінка ризиків, позиціонування групи на різних сегментах фінансового ринку.

Окреслені особливості та фактори формування інструментів антикризового ризик-менеджменту дозволили визначити загальний склад компонентів ефективної системи внутрішнього контролю учасників банківської групи (з урахуванням особливостей фінансових установ, умов їх діяльності та регулювання, існуючих ринкових фільтрів та правових обмежень, зважаючи на пріоритетне положення банків), але принципово відмінну від інших систем та таку, що базується на принципах ефективності та стабільності функціонування банківської групи в цілому.

Таким чином, в Україні актуальним залишається завдання визначення пріоритетних термінових заходів антикризового спрямування, а також напрямів, завдань та інструментів антикризової політики на середньострокову перспективу, вирішення проблеми якісного виконання державою своїх ключових функцій і відновлення довіри з боку суспільства. Антикризові дії мають водночас формувати необхідні структурні зрушення, які створюватимуть адаптаційне середовище та дозволять вже найближчим часом генерувати підвалини економічного зростання на основі національних конкурентних переваг.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Ребрик Ю.С. Сучасна парадигма антикризового управління банками в умовах ескалації системної фінансової кризи / Ю.С. Ребрик // Глобальні та національні проблеми економіки: електронне наукове фахове видання Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. – 2014. – Випуск 2. – С. 1138–1144.
2. Примостка Л. Управління банківськими ризиками: навчальний посібник / Л. Примостка. – 2-ге вид., без змін. – К. : КНЕУ, 2009. – 600 с.
3. Швець Н.Р. Удосконалення систем управління банківськими ризиками у світлі посилення глобалізаційних та кризових явищ у світі / Н.Р. Швець // Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. – 2012. – № 1. – С. 433–445.
4. Управління ризиками банків: монографія у 2 томах. Т. 1: Управління ризиками базових банківських операцій / А. О. Єпіфанов, Т. А. Васильєва, С. М. Козьменко [та ін.] – Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2012. – 283 с.
5. Шевцова О.Й. Принципи формування механізму антикризового управління системним банком / О. Й. Шевцова, М. В. Суганяка // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – №7(133). – С. 208–216.
6. Чуб П.М. Методи антикризового управління банком / П.М. Чуб // Фінанси, облік і аудит. – 2011. – № 18. – С. 211–219.
7. Вовк В.Я. Забезпечення фінансової стійкості банківської системи в умовах кризи / В.Я. Вовк, Ю. В. Дмитрик // Науковий вісник: Фінанси, банки, інвестиції. – 2011. – №2. – С. 41–44.
8. Коваленко В.В. Банківська криза та інструменти антикризового управління / В.В. Коваленко, О. Г. Коренєва, О. В. Крухмаль // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 2. – С.144–151.
9. Офіційний сайт Міжнародного валютного фонду [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.imf.org>.
10. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.bank.gov.ua/.
11. Белінська Я. В. Девальвація гривні в Україні: умови, чинники і заходи подолання / Я.В. Белінська, Н.С. Глоба // Науковий вісник Буковинського державного фінансово-економічного університету. – 2014. – Вип. 26. – С. 152–163.